

ÚVOD

Osvobození Liberce Rudou armádou proběhlo ve srovnání s řadou dalších regionů bez velkých střetů, ke ztrátám na životech zde došlo zejména v důsledku náletů v květnu 1945. Bez zásadních problémů proběhlo i převzetí správy města revolučním národním výborem, který tvořili především čeští starousedlíci žijící i za okupace v Liberci. Ostatně město, které bylo centrem Říšské župy Sudety, opustila řada představitelů nacistické okupační správy i jejího represivního aparátu již před samotným osvobozením, a to včetně říšského místodržícího a zásadní postavy předválečného radikálního sudetoněmeckého hnutí Konrada Henleina.

Jednoduché a poměrně nekomplikované převzetí správy města do „českých“ rukou vystřídaly týdny a měsíce plné chaosu a komplikací. Atmosféra ve městě a celém regionu se zásadně lišila od té ve vnitrozemí. Pro většinu obyvatel neznamenal konec války vítězství, nýbrž porážku. A přestože s velkou pravděpodobností podstatná část z nich konec dlouhé války uvítala, obavy a strach z toho, co přijde, převládaly. Řada osob opouštěla narychlo město, jiní do něj přicházeli. Nejen bezpečnostní poměry zůstávaly ve městě dlouhé týdny a měsíce chaotické. Nedílnou součástí osvobozovacího procesu se stala zvýšená míra násilí a kriminality, při níž zásadní a negativní roli sehrávaly nejružnější bezpečnostní formace, především revoluční gardy (RG) vedené Pavlem Hložkem. K určitému zklidnění došlo až ke konci léta 1945. Vedle nejisté bezpečnostní situace sužovaly město problémy se zásobováním, etablováním stabilní správy města a orgánů k ní potřebných. Překotný odchod řady původních obyvatel i těch, kteří se v Liberci usadili až po odstoupení pohraničí ve prospěch nacistického Německa v říjnu 1938, ať už z vlastního rozhodnutí, či během tzv. divokého odsunu, znamenal značný úbytek obyvatel, a tím i pracovních sil. Přes souběžně probíhající tzv. divokou fázi osidlování trvalo delší dobu, než se ve městě usadilo potřebné množství osob, které zajistily jeho správu i základní ekonomickou stabilitu.

Liberec patřil mezi oblasti, kde podle tehdejších měřítek žila více než polovina tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva, proto zde nemohl vzniknout okresní národní výbor, ale byla ustanovena Okresní správní komise Liberec (OSK), na kterou „dohlížel“ Okresní národní výbor v Turnově. Do působnosti OSK spadalo město i celý liberecký okres. Až v listopadu 1945 dosáhl počet českých obyvatel nadpoloviční většiny a mohlo dojít k transformaci z OSK (respektive místní správní komise – MSK) na okresní národní výbor (respektive místní národní výbor). Tímto krokem byl završen symbolicky zdánlivý přechod k samostatnosti města i okresu.¹

Život v pohraničí má svá specifika. Okupace nacionálněsocialistickým Německem a následný poválečný vývoj výrazným způsobem proměnily podobu Československé republiky. Tyto změny, politické, demografické, hospodářské, sociální i kulturní, se nejmarkantněji projeví právě v pohraničí, jehož výrazným centrem byl a dodnes je Liberec. To, jakým způsobem se vyrovnal Liberec s válečnými zločiny a zločiny kolaborace

¹ Základní charakteristika situace v poválečném Liberci viz např. Kateřina PORTMANN, *Liberec po druhé světové válce*, in: Miloslava MELANOVÁ a kol., *Liberec*, Praha 2017, s. 326–342; Kateřina LOZOVIUKOVÁ, *Poválečný Liberec – město v pohraničí*, in: Kateřina LOZOVIUKOVÁ – Jaroslav PAŽOUT (eds.), *Život na československých hranicích a jejich překračování v letech 1945–1989*, Praha – Liberec 2017, s. 18–40.

v rámci poválečné retribuice, tvoří základní otázku, na níž hledá tato publikace odpověď. Zvláštní pozornost byla přitom ve výzkumu věnována otázce, do jaké míry determinovala poválečný proces retribuice specifická pohraniční poloha města.

Ztotožňuji se plně s názorem historika Istvána Deáka, že Evropa, jejíž součástí Liberec byl a je, stála v roce 1945 před soudem.² Německý nacionální socialismus a s ním spojená okupace řady evropských území přinesly logickou potřebu vyrovnání se s tímto složitým obdobím, které mnoho lidí dovedlo ke kolaboraci či rezistenci. Hranice mezi oběma fenomény byla v řadě případů křehká a jejich vzájemné prolínání se nevylučovalo. Nacismus konfrontoval svět se zločiny, které lidský rozum může stěží plně pochopit a přijmout. Martin Veselý v předmluvě k českému vydání knihy Michaela Wildta *Generace nekompromisních* výstižně poukázal na tendenci inklinace k hledání jednoduchých odpovědí na komplexní otázky.³ Přenos viny na Adolfa Hitlera a vedoucí představitele nacistického režimu byl v rámci denacifikačního procesu vlastní řadě reálných zločinců a vedl ve společnosti zároveň k zjednodušenému obrazu viny a nevin. Démonizace pachatelů a heroizace jejich obětí se tak v určitém ohledu stala standardem a zároveň i slepou uličkou, která výrazně komplikovala proces vyrovnání se s minulostí.

Nutnost potrestání válečných zločinů a zločinů kolaborace se začala výrazněji objevovat v mezinárodních diskusích již v roce 1942 a přinesla palčivou a zásadní otázku: Jak potrestat její viníky? Za účelem trestání hlavních válečných zločinů byly ustanoveny Mezinárodní soudní tribunály v Norimberku a Tokiu. Ty se zároveň staly podstatným mezníkem v etablování mezinárodního trestního soudnictví. Norimberský tribunál jasně poukázal, že odpovědnost za spáchané zločiny nesou jak státy, tak jednotlivci. Definoval, že zločiny proti mezinárodnímu právu páchali lidé, a ne abstraktní entity.⁴

Na území osvobozených států vznikaly soudy a další instituce, jejichž úkolem bylo vyrovnat se s nacismem a kolaborací na vlastním území a jeho obyvatelích. V českých zemích se jednalo o mimořádné lidové soudy (MLS), Národní soud a trestní nalézací komise (TNK). Posuzování viny před institucemi, jejichž existence i konání bylo podloženo zákonnými opatřeními, předcházela vlna vyhroceného násilí, označovaného jako tzv. divoká retribuice.

Publikace si klade za cíl charakterizovat podobu retribuice v konkrétním městě a jeho regionu. V Liberci, bývalém hlavním městě Říšské župy Sudety, otázka potrestání válečných zločinců a kolaborantů výrazně rezonovala. Text vychází z rozsáhlé analýzy pramenů nejrůznější povahy a jejich komparace s poznatky získanými z odborné literatury. Pozornost je věnována problematice tzv. divoké retribuice, jejímž projevem se na Liberecku vedle násilných aktů stala především realizace tzv. divokého odsunu. Vysídlení obyvatel bez zákonné normy a mezinárodního schválení se stalo nedílnou součástí života obyvatel města a výrazným způsobem ho proměnilo. Nejobsáhlejší část textu se věnuje tzv. velké retribuici. Liberecký mimořádný lidový soud patřil mezi 24 in-

² Titulek „Evropa před soudem“ použil Deák pro titul jedné ze zásadních knih o retribuici, která vyšla v roce 2015. István DEÁK, *Europe on Trial. The Story of Collaboration, Resistance and Retribution During World War II*, Boulder 2015.

³ Michael WILD, *Generace nekompromisních. Vedoucí pracovníci Hlavního říšského bezpečnostního úřadu*, Praha 2019, s. 13.

⁴ Jan BUREŠ, *Věcná jurisdikce Mezinárodního trestního soudu*, disertační práce PF UK, Praha 2011, s. 15.

stítucí, jejichž úkolem bylo potrestat válečné zločince a kolaboranty. Závěrečná kapitola tematizuje otázku tzv. malé retribuice, která v Liberci spadala do kompetence trestní nalézací komise ustanovené při národním výboru, měla řešit tzv. drobnou kolaboraci. Výrazný vliv na podobu retribuice měla vzhledem k pohraniční poloze města národnostní otázka, která se odrážela ve všech jejích podobách.

Obecně lze konstatovat, že problematika retribuice patří v české i zahraniční historiografii mezi výrazně zastoupená témata. Analýzou průběhu retribuice v evropském prostoru a její roli v etablování legitimizace nových (v některých případech staronových) státních režimů v osvobozené Evropě se zabýval István Deák.⁵ Problematice národních identit v poválečné Evropě se v souvislosti s procesem retribuice věnovala publikace uspořádaná Kerstin von Lingen *Kriegserfahrung und Nationale Identität in Europa nach 1945. Erinnerung, Säuberungsprozesse und nationales Gedächtnis*.⁶ V kontextu etnických čistek tematizoval otázku retribuice Philipp Ther ve své práci *Die dunkle Seite der Nationalstaaten. „Ethnische Säuberungen“ im modernen Europa*.⁷ Norbert Frei uspořádal publikaci zabývající se potrestáním německých provinilců v jednotlivých evropských státech.⁸ Mezinárodnímu srovnání se dále věnovala například publikace *Kriegsverbrechen, NS-Gewaltverbrechen und die europäische Strafjustiz von Nürnberg bis den Haag*.⁹ Všechny uvedené knihy se ve větší či menší míře dotýkaly i prostoru českých zemí.

Až do listopadu 1989 se problematikou retribučního soudnictví v českých zemích cíleně nikdo nezabýval. Tento jev souvisel s politickou situací v Československu, která znemožnila studium většiny adekvátních písemných pramenů. Na druhou stranu lze konstatovat, že někteří autoři studií i monografií publikovaných v této době pracovali v omezené míře se spisy jednotlivých soudů.¹⁰ Otázkou zůstává, nakolik je skutečně hodlali objektivně využít.¹¹ Počátky systematického pramenného výzkumu souvisely s realizací projektu Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě.¹² Výstupem tohoto grantu se staly dvě studie věnované činnosti MLS Opava a MLS Moravská

⁵ I. DEÁK, *Europe*.

⁶ Kerstin von LINGEN (ed.), *Kriegserfahrung und Nationale Identität in Europa nach 1945. Erinnerung, Säuberungsprozesse und nationales Gedächtnis*, Paderborn 2009. Studii o českých zemích zpracovala Kateřina LOZOVIUKOVÁ, *Nationale Neudefinition durch Vertreibung. Die Abrechnung mit NS – Verbrechen und Kolaborateuren in den böhmischen Ländern*, s. 298–313.

⁷ Philipp THER, *Die dunkle Seite der Nationalstaaten. „Ethnische Säuberungen“ im modernen Europa*, Göttingen 2011.

⁸ Norbert FREI (ed.), *Transnationale Vergangenheitspolitik. Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechern in Europa nach dem Zweiten Weltkrieg*, Göttingen 2006. Studii o českém soudnictví zpracovali Kateřina KOČOVÁ – Jaroslav KUČERA, „Sie richten statt unser, und deshalb richten Sie hart...“ *Bestrafung deutscher Krieg- und NS-Verbrecher in der Tschechoslowakei*, s. 438–473.

⁹ Heimo HALBREINER – Claudia KURETSIDIS-HAIDER (eds.), *Kriegsverbrechen, NS-Gewaltverbrechen und die europäische Strafjustiz von Nürnberg bis den Haag*, Graz 2007. Studii věnovanou otázce potrestání zločínů holocaustu v českých zemích sepsala Kateřina KOČOVÁ, *Die Tätigkeit des Außerordentlichen Volksgerichtes in den böhmischen Ländern 1945–1948 und die Ahnung von Holocaust-Verbrechern*, s. 192–200.

¹⁰ Srov. např. Oldřich SLÁDEK, *Zločinná role gestapa. Nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945*, Praha 1986.

¹¹ Jako problematické se například jeví využití trestního spisu majitele Liebiegových závodů v době okupace J. W. Liebiega Ladislavem Srpem. Srov. Ladislav SRP, *Prvé dny a týdny v osvobozeném závodě*, in: *Z minulosti a přítomnosti Textilany*. Sborník statí a vzpomínek, Praha – Liberec 1965, s. 44–57.

¹² Projekt Grantové agentury AV ČR „Činnost mimořádných lidových soudů ve Slezsku a na Ostravsku v letech 1945–1948“.

Ostrava. Dušan Janák se v první z uvedených studií zároveň jako první zabýval rozborem dosavadní problematiky relevantní literatury věnované problematice retribučních soudů.¹³ Jeho poznatky poté rozvinul ve studii věnované retribuci Pavel Zeman.¹⁴ Výše zmiňovanou studii o Moravské Ostravě vypracoval Mečislav Borák,¹⁵ který se zároveň stal autorem první odborné monografie, věnované problematice retribučního soudnictví v českých zemích.¹⁶ Jednalo se o první syntézu, která vyvolala zvýšenou vlnu zájmu o dané téma. Vedle otázek retribučního soudnictví v celorepublikovém kontextu v souvislosti s mezinárodní situací se zaměřil na detailní analýzu činnosti soudu v Moravské Ostravě. O jeho výzkumy se opírá většina badatelů až do současnosti. Za zdařilou souhrnnou monografií, která obsáhla prostor celého Československa, lze označit práci Benjaminu Frommera.¹⁷

Zpracování retribuční na Slovensku lze ve srovnání s českými zeměmi označit za výrazně torzovitější. Za zásadní práci nejen pro dějiny Slovenska, ale obecně pro výzkum retribuční, lze označit precizně zpracovanou monografií Lenky Šindelářové o působení jednotek Einsatzgruppe H na Slovensku a poválečném stíhání jejich příslušníků.¹⁸

Tak zvanou divokou retribuční a jejími projevy se zabýval intenzivně ve svých textech především Tomáš Staněk.¹⁹ Legální retribuční, pod čímž rozumím činnost Národního soudu,²⁰ mimořádných lidových soudů a trestních nalézacích komisí, se většinou na příkladech analýzy konkrétních institucí zabývala řada badatelů, a to jak v textech publikovaných, tak i v řadě kvalifikačních prací.²¹ Zvláštní pozornost si bezesporu zaslouží obsáhlá monografie Pavla Kmocha *Provinění proti národní cti*. Kmoch jako první detailněji zpracoval téma tzv. malé retribuční, které následně doložil konkrétní analýzou činnosti TNK v Benešově u Prahy.²²

¹³ Dušan JANÁK, *Činnost Mimořádného lidového soudu Opava v letech 1945–1948*, Časopis Slezského zemského muzea 43, 1994, série B, s. 245–283.

¹⁴ Pavel ZEMAN, *Česká literatura o retribučním soudnictví*, in: Mečislav BORÁK (ed.), *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních nalézacích komisí ONV v letech 1945–1948*, Praha – Opava 2002, s. 9–22.

¹⁵ Mečislav BORÁK, *Činnost Mimořádného lidového soudu Moravská Ostrava v letech 1945–1948*, Časopis Slezského zemského muzea 44, 1995, série B, s. 64–89.

¹⁶ Mečislav BORÁK, *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*, Ostrava 1998.

¹⁷ Benjamin FROMMER, *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, Praha 2010.

¹⁸ Lenka ŠINDELÁŘOVÁ, *Einsatzgruppe H: působení operační skupiny H na Slovensku 1944/1945 a poválečné trestní stíhání jejich příslušníků*, Praha – Banská Bystrica 2015. Dále k retribuční na Slovensku např. viz Michal MALATINSKÝ, *Slovensko a retribuční v letech 1945–1948*, *Securitas Imperii*, 2016, č. 28, s. 134–170.

¹⁹ Tomáš STANĚK, *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Praha 2005; Adrian von ARBURG – Tomáš STANĚK (ed.), *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951*, II.3, *Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Středokluky 2010.

²⁰ Např. Eva JANEČKOVÁ, *Proces s protektorátní vládou*, Praha 2012; TÁŽ, *Novináři „aktivistické sedmičky“ před Národním soudem*, Plzeň 2016; Robert KVAČEK – Dušan TOMÁŠEK, *Obžalována je vláda*, Praha 1998; TITÍŽ, *Causa Emil Hácha*, Praha 1995; Michal MUSIL, *Příběh Háchova politického sekretáře: Josef Kliment před Národním soudem v roce 1947*, *Soudobé dějiny*, 1995, č. 4, s. 530–544; Jaroslav ROKOSKÝ, *Jan Malypetr, Prvorepublikový premiér a Národní soud v roce 1947 (I. část)*, *Střední Evropa* 14, 1998, č. 82, s. 93–108; TÝŽ, *Jan Malypetr, Prvorepublikový premiér a Národní soud v roce 1947 (II. část)*, *Střední Evropa* 14, 1998, č. 83, s. 91–106.

²¹ Ty, které mi byly nápomocny při tvorbě textu, jsou uvedeny na konci práce.

²² Pavel KMOCH, *Provinění proti národní cti. „Malá retribuční“ v českých zemích a Trestní nalézací komise v Benešově u Prahy*, Praha 2015.

Vedle již zmiňovaného grantu opavských historiků stála problematika retribučních soudů i v centru zájmu dalšího z projektů, jehož nositelem byl spolu se Slezským ústavem Slezského zemského muzea Opava Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.²³ Stěžejním tématem se stala v tomto případě otázka potrestání zločinů antisemitismu a holocaustu před retribučními soudy. Dílčí výsledky byly prezentovány na dvou konferencích (jedné mezinárodní) a publikovány ve dvou sbornících.²⁴ Retribucí v souvislosti s ghettem Terezín se zabývala i výše zmíněná Lenka Šindelářová.²⁵ Odborné poznatky jsem dále čerpala z literatury, která se věnovala problematice retribuční legislativy a vězeňství či tzv. druhé retribuční.²⁶

Analýza konkrétního průběhu retribuční v libereckém regionu by nebyla možná bez znalostí literatury tematizující období okupace, a to především v kontextu Říšské župy Sudety.²⁷ Monografie se opírá o dlouholetý výzkum, který započal již během mých vysokoškolských studií a jehož dílčí výstupy byly průběžně prezentovány na českých i mezinárodních konferencích a zároveň publikovány v České republice i zahraničí. V předložené práci se většinou objevují v přepracované a rozšířené podobě. Stěžejním zdrojem pro vznik této knihy se stala práce s rozsáhlým pramenným materiálem. Hlavní těžiště leželo v analýze fondů uložených ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích a Státním okresním archivu Liberec. Využity byly i fondy centrální proveniencie, soustředěné především v Národním archivu. Dílčí poznatky jsem dále čerpala z Archivu bezpečnostních složek a Bayerisches Hauptstaatsarchiv. Cenné poznatky jsem získala i díky metodě orální historie, ze soukromých archivů jednotlivců či z dobového tisku.

Při analýze konkrétní činnosti libereckého MLS a TNK jsem se opírala především o primární výzkum, jehož základem se stala práce se samotnými soudními spisy. Ty obsahovaly informace podstatné nejen pro poznání dějin poválečné justice, ale přinesly i řadu poznatků k dějinám okupace. V některých případech se jednalo zároveň o jediný

²³ Grant udělený Grantovou agenturou AV ČR „Židovská problematika a antisemitismus ve světle materiálů retribučních soudů (1945–1948).“

²⁴ Mečislav BORÁK (ed.), *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných soudů a trestních komisí ONV v letech 1945–1948*, Praha – Opava 2002; TÝŽ (ed.), *Retribuce v ČSR. Poválečná justice a národní podoby antisemitismu. Postih provinění vůči Židům před soudy a komisemi ONV v českých zemích v letech 1945–1948 a v některých zemích střední Evropy*, Praha – Opava 2002.

²⁵ Lenka ŠINDELÁŘOVÁ, *50 Jahre Zentrale Stelle in Ludwigsburg. Strafverfolgung von NS-Verbrechen am Beispiel des „Lagerinspektors“ von Theresienstädter Ghetto*, in: *Theresienstädter Studien und Dokumente*, Praha 2008, s. 64–114.

²⁶ Za všechny uvádím tyto práce Jan KUKLÍK, *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*, Praha 2002; Tomáš STANĚK, *Retribuční vězni v českých zemích 1945–1955*, Opava 2002; Kateřina KOČOVÁ, *Druhá retribuční. Činnost mimořádných lidových soudů v roce 1948*, *Soudobé dějiny* 12, 2005, č. 3–4, s. 586–625.

²⁷ Využity byly především následující práce: Detlef BRANDES, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012; Ralf GEBEL, *„Heim ins Reich!“ Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland (1938–1945)*, München 2000; Václav KURAL – Zdeněk RADVANOVSKÝ a kol., *„Sudety“ pod hákovým křížem*, Ústí nad Labem 2002; René KÜPPER, *Karl Hermann Frank (1898–1946). Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty*, Praha 2012; Jörg OSTERLOH, *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety v letech 1938–1945*, Praha 2010; Tomáš PASÁK, *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Praha 1999; TÝŽ, *Pod ochranou říše*, Praha 1998; Volker ZIMMERMANN, *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*, Praha 2001. Dílčí poznatky jsem pak čerpala z výstupů regionálních výzkumů. Jednalo se například o studie publikované ve *Fontes Nissae* či *Bezdězu*.

pramen, který spáchané činy dokumentoval. Soudní spisy lze už z jejich vlastní podstaty označit za prameny kontroverzní, jejichž vypovídací hodnota má své limity. Lze předpokládat, že osoby, které měly být souzeny, nehodlaly prozradit ve svých výpovědích víc, než považovaly nutné. Jejich hlavním cílem bylo ve většině případů co nejmírnější potrestání, takže svalovaly vinu na jiné, zatajovaly řadu skutečností, různě se vymlouvaly. Obdobný postup pravděpodobně volily často i osoby žádající o milost pro obviněné či odsouzené.²⁸ Samotný průběh přelíčení před soudem lze pak označit za silně formalizovaný a ritualizovaný akt. Soudnímu tribunálu příslušel monopol udělovat i odnímat slovo.²⁹ Zároveň v některých případech docházelo ze strany vyšetřujících orgánů k používání nezákonných prostředků (např. donucovacích metod) s úmyslem získat přiznání za každou cenu. Mým primárním cílem nebyla prezentace reálného obrazu válečných zločinů a zločinů kolaborace spáchaných na Liberecku, ale vzhledem k typu pramenů, se kterými jsem pracovala, především popis událostí, tak jak je charakterizovaly jednotlivé retribuční instituce. V tomto kontextu považuji za vhodné uvést, že spisy k jednotlivým případům nejsou nijak obsáhlé a z pohledu dnešní právní praxe vykazují řadu nedostatků například v otázkách důkazního řízení či rychlého vynesení rozsudku.

K rekonstrukci organizace a fungování soudu a TNK bylo využito presidiálních spisů fondu libereckého MLS. Vzhledem k jejich torzovitosti jsem je komparovala s dalšími prameny. Využila jsem především fondy příslušného veřejného žalobce³⁰ a národního výboru a písemností nacházejících se dnes v Národním archivu v Praze na Chodovci.³¹ Celkový seznam použitých pramenů a literatury je uveden na konci práce.

Citáty v textu jsou uvedeny v uvozovkách a jedná se o doslovné přepisy dokumentů, veškeré mé zásahy jsou označeny hranatými závorkami. Pokud uvádím jména osob, které soudily liberecké retribuční instituce, vycházím z údajů z rozsudků (trestních nálezů) či protokolů o hlavním přelíčení. Běžnou praxí nejen libereckého retribučního soudnictví se stalo počestvování německých jmen či jejich komolení.

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří mě během vzniku práce podporovali a pomáhali mi. Za nadstandardní o otevřený přístup děkuji zaměstnancům archivů, které jsem během výzkumu navštívila. Jmenovitě pak Jiřímu Bockovi a Janě Pažoutové ze Státního okresního archivu Liberec, Sabině Duškové, Markétě Vladykové a bývalému řediteli Ladislavu Duškovi ze Státního oblastního archivu v Litoměřicích, Jakubovi Doležalovi z Archivu Kanceláře prezidenta republiky, Helmutovi Demattiovi z mni-

²⁸ Toto tvrzení dokládala například kauza Ferdinanda Königa odsouzeného MLS v Liberci na 10 let odnětí svobody. V žádostech o milost ho dcera Anselma označovala za jediného živitele rodiny (matky, dcery a jejího syna a sestry s dětmi). Sebe označila za vdovu. Při rozhovoru s jejím synem G. A. vyšlo najevo, že Langerová vdova nebyla. Manžel opustil Liberec s milenkou na konci války a odešel do Německa. Langerovou k této lži vedla tíživá situace: zůstala s matkou a ročním synem sama v oblastním sběrném středisku pro Němce v Liberci. Později byla rodina vysídlena do americké okupační zóny v Německu. König byl propuštěn na amnestii v roce 1953 za účelem vyhoštění z republiky. Státní oblastní archiv (dále jen SOA) v Litoměřicích, Mimořádný lidový soud (dále jen MLS) Liberec, sign. Lsp 816/1946; Rozhovor autorky s G. A., Mnichov, 8. 12. 2002.

²⁹ Elissa MAILÄNDER-KOSLOV, „Weil es einer Wienerin gar nicht liegt, so brutal zu sein...“ *Frauenbilder in Wiener Volksgerichtsverfahren gegen eine österreichische KZ-Aufseherin (1946–1949)*, *Zeitgeschichte* 32, 2005, č. 3, Mai/Juni, s. 130.

³⁰ SOA v Litoměřicích, Veřejný žalobce mimořádného lidového soudu v Liberci.

³¹ Především Národní archiv (dále jen NA), Ministerstvo spravedlnosti, Praha – dodatky (dále jen MS – dodatky), karton č. 1929 a 1935, inv. č. 365.

chovského Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Janu Hněličkovi z Krajské vědecké knihovny v Liberci a Ivanu Rousovi ze Severočeského muzea. Za poskytnutí fotografií děkuji vedle uvedených archivů Severočeskému muzeu, Krajské vědecké knihovně, Drahomíře Cmuntové, Markétě Filla, Luboru Lacinovi, Ivoši Habánovi a rodině Goltzových. Kristině Kaiserové a celé její rodině děkuji za přátelství, podporu a azyl, který mi vždy s ochotou poskytli. Za odborné konzultace patří můj dík řadě osob. Jmenovitě bych ráda uvedla alespoň ty nejpodstatnější: Adriana von Arburga (Adrian Portmann), Detlefa Brandese, Benjaminu Frommera, Winfrieda Garschu, Jana Hněličku, Jaroslava Kučeru, Claudii Kuretsidis-Haider, Kerstin von Lingen, Jaroslava Pažouta, Martina F. Polascheka, Jana Rychlíka, Siegfrieda Sanwalda, Dalibora Státníka, Arnolda Suppana, Prokopa Tomka, Jana Vajskebra, Jana Zumra a především, bohužel již zesnulé, Mečislava Boráka a Karla Stuhlpfarrera. Za inspiraci děkuji svým současným i bývalým studujícím, kteří se mými dlouhými výklady o retribuci nenechali znechutit, a naopak diskusi a poznatky posunuli o kus dál.

Rukopis knihy jsem dokončovala v době, která pro mě byla v mém dosavadním životě zatím nejtěžší. Bez velkorysosti a trpělivosti těch, kteří mi umožnili knihu vydat (především Vítězslav Liseč), bych to nedokázala. Za pečlivou redakci děkuji Václavu Zemanovi, Martině Němcové a Marku Laštvkovi. Zásadní pro mě byla dále podpora, kterou mi poskytli moji nejbližší nejen ze severu, jmenovitě především Martin Hudec, Nikol Kučerová, Denisa Nečasová, Jiří Jeníček, Jaroslav Pažout, Ondřej Pilař, Markéta Filla, Lada Vondrušková a Jan Vajskebr. Za ženskou solidaritu děkuji svým vídeňským přítelkyním Kateřině Chvilové, Markétě Fleischacker, Denise Rajzíkové, Caroline Ristić a empatické Daniele Wimpissinger-Teufl z Frauen beraten Frauen. V neposlední řadě chci poděkovat svým rodičům a bratrovi Václavovi, kteří mě nechali jít mou cestou a byli mi vždy oporou. Dceři Johanně jsem vděčná za něhu, trpělivost a synovi Danovi za neotřelé a provokativní otázky. Vedlejší, ale svým způsobem stěžejní roli při vzniku tohoto textu, sehrály umění kapely Rammstein, geniálního Giacomu Pucciniho, románu Radky Denemarkové, Jaroslava Rudiše a neotřelá divoká krása kraje pod Ještědem.